

IV.

Felolvasó ülés.

(1904. január 23.)

1. Orgona-ábránd	<i>Krausz G.</i>
2. Ima	<i>Józan, esperes.</i>
3. Wolf: »Intellige clamorem« (solo)	<i>Bleuer Andorine</i>
4. »Krisztus mindenütt« (költ.)	<i>Kozma Andor,</i>
akadémiai tag.
5. a) Pache J.: Ima
b) Nessler V. E.: Esti dal } férfikar, előadja.	<i>Károlyi György</i>
tagtárs énekkara.
6. »Eszménk az egyházi életben«	<i>Perczelné Kozma Flóra</i>
alelnök.
7. Haydn: »Teremtés« ária (solo)	<i>Bleuer Andorine</i>
8. Orgona-ábránd	<i>Krausz G.</i>

Krisztus mindenütt.

Ne a falon, ne képben, jelben,
De a kebelben
Legyen ott Krisztus mindenütt!
És ne csupán mint puszta hit,
De mint az erkölcs legjava.
Jóságos, égi szent szava
Találjon utat oda is,
Hol neve nem kelt áhitatra,
Hol nincs hit és ha van — hamis.
Türelem, Szeretet, Bocsánat —
Epedjen a világ utánad!
S legyen ott Krisztus mindenütt!
Még ott is, a hol őt tagadják,
Ha mély erkölcsét befogadják,
Pogány szivek szintén javulnak
S szelid erkölcsben
Enyhülve bölcsen,

Öt vallják tudtukon kívül.
 Mig ott, hol a hit megkövül,
 S Krisztus csak áldott puszta név
 S erkölcs hiján hitbéli hév,
 Csupán gyűlölködésre kész,
 Árasztva a világra vészt, —
 Legyen bár képe diszhelyen:
 Ott Krisztus nincs jelen!

*

Legyen ott Krisztus mindenütt! . . .
 Világfentartó szerelem,
 Ha ifju szívbe kap tüzed,
 Ne rontsd meg a férfit,
 Ne rontsd meg a nőt!
 Légy tiszta, szép! . . . Két élet üdve,
 Mely Isten asztala előtt,
 Krisztus nevében úgy szövődik,
 Hogy siring tartó, szent legyen.
 S hogy túl azon, örök időnkig,
 Sok ember-nemzedék tekintsen
 Rá vissza hű emlékezéssel,
 Mint élte kristály kútfejére.
 Hogy a szívünket szenny ne érje:
 Legyen ott Krisztus mindenütt!

* * *

Házunkban, édes otthonunkban,
 Hol annyi mély nagy örömünk
 És annyi gondunk s bánatunk van, —
 Hol az anya élet-halálharcz
 Között ad éltet kisdédének, —
 Hol cseng ma gyermeki kacaj
 S holnap szívet ráz szörnyű jaj, —
 Hol most vidáman zeng a dal,
 Majd felbúg temetési ének, —
 Hol még is dúsnak és szegénynek
 A földi üdv szép napja süt:
 Jó sorsban bölcs útmutatásul,
 Balsorsban nagy vigasztalásul,
 Legyen ott Krisztus mindenütt!

* * *

S az iskolában, a hová
 Nemes tudásért jár a gyermek,
 Láthatlan töltse bé a termet
 A szelid szeretet!
 Ott zengjen szinte mindörökkön
 A szent ige a légbe' fenn:
 Hagyjátok hozzám jönni őket,
 A kicsiket, — övék a menny!
 Tanulják ott meg, a mely éltet —
 És ne, a mely öl, a betüt —
 Legyen ott Krisztus mindenütt!

* * *

S künn a közélet
 Forgatagában,
 Förgetegében,
 A hol az érdek
 Harczai dúlnak
 S el-elvadulnak,
 A hol temérdek
 Sebet adunk,
 Sebet kapunk,
 'Hol az igazság,
 Ha gyöngye — vérzik:
 'Hol erős gazság
 Ökle megérik;
 Hol a kenyér
 Dija verejték
 S néha — vér;
 'Hol ki-ki tőr
 És ki-ki üt —
 Hogy harczunk emberséges legyen
 S ne csupa csúfság,
 Ne csupa szégyen:
 Legyen ott Krisztus mindenütt!

*

S a fegyveres csatákon is,
 Mikor a hon, vagy a szabadság
 Kezünkbe adja az aczelt
 S ölünk s halunk,
 Nem nézve eszközt, csak a czélt —

Hogy még az ellenségben is
 Embert szeressünk,
 Testvért becsüljünk
 S kegyetlenségbe itt se essünk,
 Hogy ihletett hőssé avassa,
 Ki szent eszmékért halni tud,
 A lágy szívűt,
 S hogy irgalommal átalhassa
 A zord szívűt,
 Kemény kezűt:
 Legyen ott Krisztus mindenütt!

*

S vetődjünk bármi tájra
 És érjen jó vagy balszerencse:
 Jó és gonosz akadjon rája,
 Hogy azt segítse, ezt megmentse!
 Bölcsönktől fogva, míg csak élünk,
 Mint láthatatlan szent vezérünk —
 S ha éltünk végórája üt,
 Mint megnyugvásunk és reményünk:
 Legyen ott Krisztus mindenütt!

Kozma Andor.

Eszménk az egyházi életben.

Mélyen tisztelt Hallgatóság!

Mielőtt tulajdonképeni tárgyamra és jelenlegi célomra térnék, mely szerint bebizonyítani igyekezem, hogy mennyire jogosult az unitárius eszme *egyház* alakjában is, engedje meg az igen tisztelt közönség, hogy régi asszonyi szokás szerint, egy kis kerülő uttal kezdjem meg felolvasásomat.

Több ízben hangoztattam már, hogy bár egyházunk a kereszténység nagy családjában látszólag a legkisebb, hogy ne mondjam a legjelentéktelenebb szerepet viszi — de az az *eszme*, melyet egyházunk képvisel és megtestesít, nem csak feltalálható mindenütt, hol igazán gondolkodó és igazán érző lelkeket találunk, hanem egyuttal nagy és domináló szerepet játszik mindenütt.

Ez alkalommal is arról kívánnék először is szólni, hogy milyen csodálatos felemelő érzés szállja meg az unitárius embert annál a tapasztalatnál, hogy bárhová tekint, bárhová figyel, legyen az politikai dolog, irodalmi munkálkodás, költészet, szónoki művészet, vagy csak egy merész *sablonellenes tett*, ha *felbuzdul* a nemesebb izlésű publikum rajta, ha *lelkesedik* a szellemi arisztokrácia felette, ha dicshimnuszokat zeng a számottevő sajtó róla — biztosak lehetünk benne, hogy *valamiképen*, valami formában, az unitarizmus eszméje, jelentéktelennek látszó kis egyházunk magasztos gondolata rejlik mögötte!

Ha bepillantunk a különböző egyházak életébe és tapasztaljuk, hogy egy-egy merészebb, hatalmas szónoklat megrázza a liberálisabbak lelkét, vagy egy-egy újabb irányu egyházi munka kellemes szenzációt idéz elő — ismét meg lehetünk arról győződve, hogy *valami részében*, valami alakban *ott is* a mi irányunk van képviselve.

Ha a világtörténelmet, irodalomtörténetet vagy a filozófia történetét vesszük kezünkbe, meghatva tapasztalhatjuk, hogy a legáldásosabb cselekedetek, reformok, az *általános* közjóért munkálkodó nagy szellemek, a legszimpatikusabb, legmagasztosabb filozófiát képviselő bölcselkedők — a mi lelkes, *korlátoknak nem hódoló* eszméinkkel tették emléküket halhatatlanokká!!

Csakhogy míg egy történelmi eseménynek, egy bölcsészeti munkának, egy-egy szenzációsabb irodalmi műnek — egy *Galilei* felfedezéseinek, egy *Lessing* munkálkodásának vagy egy *Tolstoj* emberszeretetének *ma* már tapsol a liberális világ, addig az *egyház* alakjában jelentkező liberálizmust és az *egyházi irodalomban* tömörült szabadelvű eszméket, — melyek bőségesen és gyönyörűen fejtik ki ama *egyed* nagyok gondolatait — még mindig nem igen méltányolja! Szinte hallani vélem az általános véleményt: ha már *egyház*, legyen tekintélyes — dogmáktól megrakott egyház; ha már felekezet, hát legyen *felekezet* és ne egy „interkonfessionális liberális testület,” melynek keretében mindenkit faj- és valláskülönbség nélkül szívesen látnak, sőt készséggel még meg is hallgatnak! A liberálizmus — az szép jelszó és minden-hova alkalmazható, de *valóságában* és *teljességében* csak maradjon meg *egyed* kiváltságosak számára!

E jelen alkalommal azt szeretném tehát leginkább kifejtteni, hogy ez általános vélemény daczára mennyire jogosult szabadelvű egyházunk léte a kereszténység nagy családjában s mennyire jogosultak eszméink felekezet keretében nyilvánulva is!

Bármennyire kicsinyeljék és semmibe se vegyék egyesek az egyházak működéseit, azt el nem tagadhatják, hogy mennyire befolyásolják ezek a társadalom nagy részét jó és rossz irányban egyaránt. Valamint a katholicizmus fantasztikus szépségei úgy magára az emberiségre, mint a művészetre, költészetre, irodalomra, különösen a régebbi időkben óriási hatással voltak, természetesen az elfogultságot és babonát is művelve egyuttal, ugyanúgy ki ne venné észre, hogy azok a bizonyos hajthatatlan nézetű, *erőben* kimagasló, nagy tette kész, merész szerepet vivő emberek legtöbbször a *protestantizmus* neveltjei, szinte egyenként képviselve a protestantizmus erejét és jellegzetességét. Egy sereg ilyen hatalmas egyéniség vonul szemem előtt végig, úgy a múltból, mint a jelen szereplő férfiai közül, kik egy egészen eltérő irányt támasztottak a klerikalizmussal szemben.

Ha ezen befolyásokat ennyire megállapíthatjuk, hogy állíthatnók azt komolyan, miszerint *az az irány*, mely a protestantizmus ereje és energiája mellett, még filozófiai magaslátánál és hajlamainál fogva a *haladó* tudománynak és a *haladó* liberálisizmusnak is folyton és *következetesen* szolgálatában áll, melyet nagynevű egyházi embereinken és egyházunk neveltjein, tudósain kívül, bizonyos tekintetben egy *Spinoza, Newton, Locke, Lessing, Kant, Fichte*, egy *Renan*, sőt némileg *Voltaire* és *Rousseau* is képviseltek, mely eszméért egy *Emerson* vagy *Tennyson* lelkesedett — nem való *közkincsnek*, nem való felekezeti és egyházi iránynak!!

Az én felfogásom szerint az unitárius egyház *missziója kettős*.

Az egyikkel tartozik talán magának *Jézus Krisztusnak*, hogy épen az előbb felsorolt egyik-másik nagy alakkal szemben bizonyíthassa, hogy *épen azok a világot mozgó liberális nagy eszmék legméltóbban és legjogosabban az ő szabadelvű zászlója alatt terjedhetnek* — a másikkal tartozik magának az *emberiségnek*, egy oly irányt fejlesztve nyilvánosan, mely lerombolja a faji, nemzeti, társadalmi és egyházi válaszfalakat s helyébe Krisztus valóságos evangéliumát: a *testvériséget* és *szeretetet* állítja.

Az első csak egy *adósság a múltért*, melylyel a legkisebb egyház hívei kívánnak adózni a vett jókért.

A másik azonban az én felfogásom szerint már a *humanitás* nagy munkájához tartozik, melyet a *jövő emberiség* számára is munkálunk.

Ami az első pontot illeti, bizonyára sokan úgy gondolkodnak, hogy nem igen van már szükség a mi ugynevezett „elég-tételt“ nyújtó munkánkra, mert hisz a kereszténység dicsősége meg van már rég a mi beavatkozásunk, a mi egyházunk és egyleteskedésünk nélkül is alapítva. Hála Istennek, körülbelül igazuk is van; de azért, ha végignézünk társadalmunkon, lehetetlen, hogy ennek daczára lépten-nyomon észre ne vegyük, miszerint épen a legfelvilágosodottabb, legintelligensebb és tudományosabb világban, hol Jézus eszméi talán épen a legdicsőbben és legfenségesebben érvényesülnek — az elért eredmény nem mint Jézus vallása, nem mint keresztény munka szerepel. Mintha csak a tudományokért és *általános* humánus célokért küzdők szinte attól tartanának, hogy ha erősen *keresztény* alapot hirdetnek, talán még az ő nagy munkájuk is felekezeti munkává degradálódik! Viszont ha egyik vagy másik nemcsak bátor, hanem az *eszményt* is képviselni akaró harcos *Jézus* nevét meri e küzdelembe vinni, legtöbbször *maga a hivatalos* kereszténység protestál ellene!

Mert valijuk csak meg őszintén, *mit* nevez tulajdonképen *keresztény* munkának a keresztény világ? Egyrésze a klerikálizmust és a bigottságban dolgozó munkát, másik része a theológiához való hűséges ragaszkodást és csak azon jótékony munkát, mely e kereten *belül* történhet.

Nagyon természetesen ezek a törekvések, ezek a munkák, bár egyes célok elérésére hasznosak és elismerésre méltók lehetnek, de a valódi nagy munkát tervező, *általános* érdekeket szolgáló tudományosan képzett, liberálisan gondolkodó világ előtt valami nagy mérvben nem imponálhatnak. Csakis a szabadelvű kereszténység, a modern protestantizmus, melynek egyik hivatalos, *egyházzá* tömörült képviselője az unitarizmus is, meri ezen *hivatalos* formájában is, a felekezeti ségen kívül álló munkát — ha az a *közjóért* történik — még abban az esetben is Jézus szellemének tulajdonítani, ha ezen munka a bevett sablon-szerű keresztény munkával nem harmoniál is, vagy egyenesen *ellenkezésben* áll vele.

Abban rejlik tehát az én felfogásom szerint egyházunk elég-tételt adó munkája, hogy épen *keresztény* zászlónk, *keresztény* egyleteink működése és iránya által hirdessük és *tényekkel is bizonyítsuk*, hogy a *hivatalos* kereszténység kebelében is *Jézus* zászlója alatt *nyíltan* lelkesedik és munkálkodik egy maroknyi nép, a szabadelvű tudományos és — bármily különösen han-

gozzék is templomból mondva — *felekezeten felül álló* eszmékért! Hogy ne csak mindig az emberiség könnyebben kapacitálható és könnyebben hívő része előtt domináljon Jézus neve és egyháza, hanem a szigorúan és logikusan ítélő, komoly tudományokkal foglalkozó és komoly czélokért küzdő egyének előtt is előbb-utóbb teljes diadalt arassanak keresztény eszméink, melyek a különféle merev dogmatikai irányok következtében már annyiszor tekintélyüket veszítve, félreismertettek.

Azt már tapasztalatból jól tudhatjuk, hogy a dogmatikai irányok épségben tartása miatt nem lehet sem a fejlődő értelemnek, sem a haladás törvényének útját állni. Viszont az eszmék gyors haladása és az újabb és újabb igények kedvéért nem fordíthatunk könnyelműen háttal egy oly vallásnak, melynek dicsőségét 2000 év igazolja, mert a kereszténység történelmének véres és szomorú lapjaihoz Jézus tiszta és fenséges nevének, eszméinek semmi köze!

Nekünk Jézus iránti tekintetből és kegyeletből sem szabadna belenyugodnunk abba a gondolatba, hogy tekintve korunk magas igényeit és az eszmék folytonos emelkedését, az ő vallása megmarad egy szép, poétikus, alkalmi megéneklésekre, ünnepnapi czikkekre való témának, melynek — ha épen arra vagyunk hangolva, vagy a társadalmi szokások parancsolják — megadjuk a köteles czeremóniális tiszteletet, hogy azután minél hamarabb térhessünk *vissza — a modern* élethez. Hanem azt kellene bebizonyítanunk, hogy első sorban *épen a keresztény vallásban* találhatóak azok az *erős lábon álló, megdönthetetlen igazságú, kiforrott eszmék és leszűrt igazságok*, melyeket épen a *XX. század modern élete* az ő hatalmas politikai, tudományos, filozófiai, közgazdasági vagy bármi néven nevezendő nemes küzdelmeivel semmiképen nem nélkülözhet, ha méltó eredményeket akar elérni! És ezeket az eszméket — nehogy ezekkel *mások, más* név alatt megelőzzenek bennünket — első sorban nekünk *hivatalos* egyházaknak, *Jézus zászlója* alatt kellene a *XX. század* számára kiszolgáltatni!

Ezen gondolatoktól áthatva működik a mi Budapesti Dávid Ferencz Egyletünk oly irányban, hogy a legszabadelvűbb eszmék hangoztatása mellett egyuttal minden Istent hívő igehirdetőt szívesen lát felolvasó asztalánál, ezáltal akarva *Jézus Krisztus* szellemét szolgálni és a *kereszténység* nagy jelentőségét, *testvéries* érzületeit *tényekkel* is bizonyítani!

Különben is — bármennyire örököltük is Dávid Ferencznek *haladni* vágyó szellemét — csodálatosan megható az, hogy egy

egyháznak sincs annyi nagy embere a *régmultból*, mint épen e „tagadó“-nak csufolt legkisebbnek; mert a mi egyházunk nemcsak a *saját* prófétáját tartja nagynak, hanem előtte *minden* *humánus* *célu* *munka*, mely *jóhiszemüleg* a *közjó* érdekében akart vagy akar valaha létre jönni — még ha a mi felfogásunk szerint *balul* ütött volna is ki, vagy rosszul sikerülne a jövőben — a nemes és becsületes szándék miatt *nagynak* és *elismerésre méltónak* tűnik fel. Hogyne volnának előttünk azok a szellemek *nagyok*, kik bátor, uttörő munkájuk által — a továbbfejlődés szent törvénye alapján — a mi fenséges Egyisten hitünkhöz, szabadelvű vallásunkhoz segítettek bennünket!

És valóban ha végiggondolok kétéves egyleti multunkon, én igazán nem tudom megállapítani, hogy *mikor* és *mely alkalomkor* volt templomunk *keresztényibb* hangulatban?! Akkor-e, midőn a mi egyházunk oszlopos tagjai az unitárizmus egyszerű tanai által emelték lelkünket Krisztushoz? vagy akkor, midőn a *más felekezetek* egyházi emberei szerencsétettek bennünket magas színvonalon álló felolvasásaikkal és áthatva a *testvéries* érzettől, egy csodás varázs által megszállva, szinte úgy éreztük, mintha Jézus Krisztus is közöttünk ült volna . . .

A mi a *második* pontot illeti, működésünknek *humánus* voltáról szólva, bizony a jótékonyságot — a mint már említettem — egyházunk, egyletünk főképen csak emberségesen szabadelvű *eszméi* által, ezeknek jókedvű adakozásában gyakorolja, mert hála Istennek ezekből bővebben rendelkezik, mint az anyagiakból, de hát azzal biztatjuk magunkat, hogy hiszen Jézus Krisztus is *eszmékben* — *eszmékért* élt és mégis talán épen ezen eszmék kíséretében, ezen *eszmék hangoztatása* következtében — *5 kenyérrel és 2 hallal* képes volt egy egész nagy gyülekezetet kielégíteni . . .

Lehetetlen azonban, hogy meg ne említsem, miszerint mennyire nem bizik a nagyközönség egy része a mi szabadságot hirdető eszméink *humánus* voltában, attól tartva, hogy az általunk hangoztatott rohamos civilizáció, folytonos reformáció előbb-utóbb még az *Istenbe vetett hit* alól is „civilizálja“ vagy „emancipálja“ a világot s ekkor mi lesz a lelkek nyugalmával!

Ismét csak azt felelhetem, a mit már annyiszor volt alkalmam felelni, hogy mi unitáriusok *nem féltjük* az emberiséget a hasonló veszedelmektől. Mert a mi kis felekezetünk — erős filozófiai hajlamai mellett — rendithetetlenül *hívő* felekezet!! Nem ugyan a dogmákbán, hagyományokban, csodatettekben hisz, ha-

nem annál jobban az Istenben és az *emberben* — még pedig első sorban abban az ember-fogalomban, mely épen a folytonos civilizációnak és reformációnak köszönheti létét. A mi egyházunk nem ismer olyan tudományt, olyan civilizációt, olyan reformációt vagy bármi néven nevezendő *haladó* munkát — legyen az bár a legrohamosabb emelkedéssel összekötve — mely valaha az *Isten-hitet* kipusztíthatná a világból és a *jézusi eszmét* más valamivel pótolhatná az *emelkedett* emberi lélek számára!

Hogy a civilizált és korral haladó emberek között tényleg annyi a hitetlen, kik bár saját munkájuk, saját „én“-jük által bizonyítják talán a legjobban a jézusi eszmék diadalát, még sem öntudatos keresztények és nem hívő lelkek, annak csakugyan nem a civilizáció és reformáció az oka, hanem épen *a dogmatikai irány változatlansága!*

A keresztény felekezetek egy része nem alkalmazkodik a kor szelleméhez, melyet feltartóztatni nem lehet s így könnyen megtörténhetik, — ahogy meg is történik — hogy a ki a keresztény vallást *elválaszthatatlannak* ismeri a dogmáktól, a ki miszticizmus nélküli kereszténységet nem tud elgondolni, az inkább a keresztény elnevezésről mond le, inkább mellőzi a félreismert Krisztust, semhogy elmaradt orthodoxnak mondassa magát.

Ha ezeket megállapítottuk, ha ezeket *hiszszük* is, akkor el kell ismernünk, hogy az unitarizmus, *felekezet* alakjában is mennyire áldásos működés és nemcsak keresztény vallásunknak a tudományos és liberális világgal szemben való *rehabilitására* fog idővel szolgálni, hanem magára az emberiségre nézve is csak *humanus* munkának bizonyulhat!

Mert eltekintve egyházunknak és különösen vidéki egyleteinknek azon gyönyörű missziójától, hogy *emelve az alsóbb régiók eszméit*, a tudatlan, elfogult emberből formál *öntudatosan* gondolkodó, Isten képére teremtett embert — példa rá Erdély unitárius népe, mely elfogulatlanul, szabadelvű vallásához méltóan szolgál embertársainak — ez alkalommal arra kívánom még felhívni az igen tisztelt közönség figyelmét, hogy ha csak *egyetlen-egy jézusi munkát végző, a közjóért küzdő* — de remény és hit nélküli léleknek adta vissza egyházunk hitét az *élethez és saját munkájához*, hogy ne csak pusztá ambíciója, ne csak jutalom nélküli rideg küzdelme legyen, hanem önzetlen iparkodásáért a *lélek békéjét és nyugalmat* is végül jogosan megszerezhesse magának — már egyházunk nem hiába működött, már jelentéktelennek látszó kis együletünk a humanitás nagy oltárán áldozott!

E most fejtegetett *kettős* cél eléréséért — ily módon kívánva Jézusnak és az emberiségnek egyaránt szolgálni — szenvedett börtönhalált már a XVI. században a *haladás elvének* nagy mestere, a korát meghaladó magyar reformátor: *Dávid Ferencz*, a magyar unitarizmus megteremtője.

Nekünk nemcsak e név, de talán még e névvel kapcsolatos minden apró tévedés, tapogatódzás is mintha szent volna! Mert ezen tévedések nélkül az ő hatalmas bátorsága, nem csak *másokat*, hanem *saját magát* is legyőző, akadályt nem ismerő fenomenális lelki ereje, sohasem érvényesülhetett volna ennyire! Mig kortársai legsúlyosabb tévedéseit is az utódok igazságérzete és örök dicsőséget képező keresztény bölcsesége *évszázadok* múlva egyenget — példa rá a Servét-emlék felállítása — addig a mi jövőbe látó prófétánk rendithetlen igazságérzetétől ösztönözve, a legkisebb tévedését, türelmetlenségét, elfogultságát *nyíltan és őszintén* időről-időre *saját maga* tette mindig jóvá!

Tudjuk jól, hogy egymás után vonult végig az összes keresztény felekezeteken, míg végre *magában az unitarizmusban is reformot teremtve*, kimondta már a XVI. században a *haladás* nagy elvét és bár ezáltal *saját sirját megásta*, de az unitarizmust hatalmas szárnyakkal felruházva, bámulatos merészséggel bocsátotta végtelen utjára!!

E név nekünk tehát nem csak a *multat* jelenti, mint a régmultból származó nevek legtöbbje, hanem jelenti mindennekfelett a *jövőt* is, hogy valamint az ő látnoki szeme mindig a jövő igényeit, a jövő követeléseit látta, mi is mindig a jövőért dolgozunk. Hogy valamint ő nem restelt *lépcsőről-lépcsőre* haladni, *igazságról-igazságra* vándorolni, mindig az *abszolút igazat* keresve, ugyanoly tántorithatlanul haladjunk mi is kutatásunkban és liberálizmusunkban előre.

Ha tehát azoknak kedvök szerint történt volna a reformáció, kik annyiszor hangoztatják, hogy *minek* jött tulajdonképpen létre még az unitarizmus is, nincs elég felekezet a világon? nem elég az örökös harc a katholicizmus és protestantizmus között, kellett még reformot teremteni magában a reformációban? — akkor beteljesedett volna az a csodálatos dolog, hogy a kereszténység nagy családjában, ezen gyönyörű, változatos, folyton fejlődő történelmi ciklusban, melyben minden lélek megtalálhatja a maga hitét és megváltóját — épen csak az az *egy felekezet*, az az *utolsó hajtás* hiányoznék, mely valóban magát az *igét* testesíti meg *egyház* alakjában és a *tudomány*

világánál, a *haladó liberálizmus* támogatása mellett a *jövő számára biztosítja a keresztény vallás örök életét.*

Valamint megtörtént volna az az abszurdum, hogy a keresztény felekezetek gyönyörű Krisztus alakjai közül épen a *történelem* hatalmas és *maradandó* Jézusa hiányoznék, melyet épen Dávid Ferencznek köszönhet a *magyar* egyházi élet!

Különben is az unitárius mozgalmat ahogy lehetetlen volt szétszórtnan a nagy világban egyes nagyok ajkain visszafojtani, épen oly lehetetlen egyház alakjában megakadályozni. Mert nagyszerű és megható bizonyítéka tanaink életrevalóságának és megbízhatóságának az a tény, hogy míg a többi protestáns egyház tanai többnyire *egy* igazi eredetre mutatnak, leginkább *egy* reformátor nevével vannak kapcsolatban s így az alapítók hatalmas szellemi tulajdonaik mellett, mégis, esetleges *egyéni* tévedéseiket is tartalmazhatják, addig az unitarizmus egyház alakjában is, mintha *magától, ösztönszerűleg* bontakozott volna ki az uralkodó nézetek közül és a *különböző* egyéniségek, *különböző* próféták, nevek, sőt *világrészek* daczára csodálatosan összhangzatos, *egyforma* tanokat hirdetett mindig, *egyforma* indokokkal igazolva azok jogosultságát.

A mi magyar Dávid Ferenczünk helyett hivatkozhatnánk egy sereg más, külföldi prófétára, kik ugy a régmúltban, mint a jelenben majdnem szóról-szóra azokat a tanokat hirdetik, mint mi.

Ezeket a prófétákat, ezeket a neveket, törekvéseket erős igyekezettel esetleg egy időre tönkre lehet tenni, de az *eszmét*, melyet ezek képviseltek, soha! Mert ha *egy* névvel, *egy* helyen lejárná is magát vallásunk, *feltámad az rögtön egy másikkal* — *egy más* helyen.

De hogy sokáig ne vegyem igénybe hallgatóim türelmét, még csak annyit legyen szabad mondanom, hogy én azt reménylem, *ugy érzem*, mintha a *szabadság* szép kis hazájából: Erdélyből ideágazott *szabadságot* hirdető kis egyházi és egyleti élet egy ózondusabb, üditőbb fuvalmat hozott volna fővárosunk levegőjébe, mely ha először talán szokatlan volta miatt egyesek előtt élesnek vagy épen szokatlansága miatt kellemetlennek tetszett is, én ugy reménylem és azon is imádkozom, hogy mihamarabb a közönség bizalmatlanabb részét is meggyőzhessük, hogy *itt is áll a törvény*, mely szerint a tiszta, friss, folytonosan meg-megújuló, újabb és újabb *életfentartó anyagokat tartalmazó* légáramlat csak *felfrissítő, edző és egészséges* hatással lehet az

emberiség minden osztályára, észrevétlenül *erősítve* és *növelve* az utjába akadó *életrevaló* dolgokat!

Adná az Isten, hogy a XX. század ezen jótékony fuvalma a hazájában meg nem értett és annyit szenvedett Dávid Ferencznek *magyar* szelleme lenne, mely jobb sorsra méltó *magyar* hazánkat valamivel *egészségesebb* viszonyok felé vezérelné!

Perczelné Kozma Flóra.
